

EEDER

Edebî Eleştiri Dergisi

e-ISSN: 2602-4616

Ekim 2022, Cilt 6, Sayı 2

Atf/Citation: Karavelioğlu, M.A. (2022). "16. Yüzyıl Şairlerinden Mahremi'nin Balkan Coğrafyasındaki Hayatı ve Tarihi Hadiseleri Ele Alışı Hakkında Bazı Tespitler", *Edebî Eleştiri Dergisi*, 6(2), s. 224-234.

Murat Ali KARAVELİOĞLU*

16. Yüzyıl Şairlerinden Mahremi'nin Balkan Coğrafyasındaki Hayatı ve Tarihi Hadiseleri Ele Alışı Hakkında Bazı Tespitler**

Some Findings About Mahremi, One of the 16th Century Poets, Handling the Life and Historical Events in the Balkan Geography

ÖZ

Türk Edebiyatının, gerek hayatı gerekse zengin tarihsel arka plana sahip eserleriyle son derece ilginç ve orijinal şairlerinden olan Tatavlı Mahremi hakkında kaynakların verdiği malumat hem çok sınırlı hem de birbirinin tekrarı şeklindedir. Bu membarlara bakılınca onun, hayatının son yıllarında Selanik'te bulunduğu dışında Balkan coğrafyasındaki hayatı ve faaliyetlerine dair hiçbir bilgiye rastlanmaz. Makalede şairin özellikle üç kasidesi ile kaynaklarda bulunan bilgiler birlikte değerlendirilecektir. Buna göre Mahremi, Balkanlarda yaklaşık on beş yıl yaşamış, bu süre zarfında memuriyet hayatının yanı sıra Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferine ve Mohaç Meydan Muharebesine iştirak etmiştir. Katılarak bizzat şahit olduğu tarihi olayları kasidelerinde detaylı bir şekilde anlatması onun son derece iyi bir gözlemci olduğunu, askeri dile hâkim bulunduğunu göstermektedir. Yaşanan bazı tarihi hadiseleri titiz ve teferruata dalarak, Türkçenin ifade kudretini bütünüyle kullanarak göz önüne sermeyi başarmıştır. Öte yandan sade Türkçe ile kaleme aldığı ve bugün elimizde bulunan birkaç parça şiiri ile olduğu gibi bu tarihi metinlerle de Türkçenin tarihsel gelişimine katkıda bulunmuştur. Disiplinler arası çalışmaların örnekleneceği makalede şairin bilhassa üç kasidesinden hareket edilerek 16. yüzyılın ilk yarısında Türk dili ve tarihine yaklaşımı ele alınacak, tarihi dil ve edebiyat çalışmalarında hem şair/yazarın eserleri hem de farklı disiplinlerin bulguları beraber değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mahremi, 16. yüzyıl, Kaside, Klasik Türk Şiiri, Tarih

ABSTRACT

The information in the historical sources about Tatavlı Mahremi, one of the interesting and unique poets of Turkish literature with his life and his works which have a rich historical background is very limited and repeatedly. There is no information in the sources about his life and activities in the Balkans except last years of his life in Salonica. In this article, Mahremi's three qasidas are going to be evaluated together with the information from the historical sources. According to this, Mahremi lived fifteen years in the Balkans and while he was an official, he attended to the Belgrade campaign of Suleiman, the Magnificent and the Mohaç War. His detailed descriptions of the historical events that he witnessed improve that he was a successful observer and he has a full knowledge of military language. He used the expression wealth of Turkish successfully with depicting some historical events detailly. On the other hand, he contributed to the historical progress of Turkish with his poems written by plain Turkish and also historical texts. In this article, interdisciplinary studies are going to be illustrated and his approaches on Turkish language and history in the first half of the 16th century are going to be held according to his three qasidas of Mahremi. And also, Mahremi's works and the findings of the other disciplines in the historical language and literature studies are going to be evaluated.

Keywords: Mahremi, 16th century, Qasida, Classical Turkish Poetry, History

1. Mahremi Kimdir?

Klasik Türk edebiyatının, 16. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı bilinen en ilgi çekici yaşam öyküsüne ve bir o kadar ilginç şiir kabiliyetine sahip şairi Mahremi'nin, Balkanlar coğrafyasındaki hayatına ve bilhassa tarihi hadiseleri not ettiği eserlerinin değerlendirmesine geçmeden önce kaynakların, kendisi hakkında sundukları malumatı kısaca ele almak gerekir. Bu bize iki açıdan yarar sağlayacaktır: Bir kere, başta tezkireler olmak üzere kaynakların şair hakkında verdikleri bilgilerin, onun Balkan coğrafyasındaki hayatına dair hemen hiçbir şey ihtiva etmediği görülecek ve bu meyandaki bilgi yetersizliği, bizzat şairin kasidelerinden ayıklanarak giderilecektir. Bu ise bize, müellif-eser ilişkisinden hareketle edebiyat tarihi yazımında eserden yararlanmanın önemini gösterecektir. İkinci olarak, kroniklerin kullanımında gösterilmesi gereken azami dikkat ve eleştirel yaklaşımı örnekleyecektir. Nitekim Mahremi'nin, kroniklerde yer alan terceme-i hâl varyantları, neredeyse bütünüyle birbirinin tekrarıdır ve birazdan arz edileceği üzere onun, hayatının asıl mühim kısmını teşkil ettiğine inandığımız yıllarına dair bilgilerden yoksun oldukları açıkça görülecektir.

Son derece zarif, mükrim ve nüktedan olan Mahremi hakkındaki bilgiler, neredeyse tamamıyla Latifi ve Âşık Çelebi'nin tezkirelerine dayanır. Bu iki önemli şura tezkiresinde yer alan "Mahremi" maddesi okunduğunda onun, günümüzde İstanbul'un Kurtuluş adı verilen semti civarına karşılık gelen Tatavla isimli köyden olduğunu öğreniriz¹. Bu köy, o çağlarda Galata köylerinden biri kabul edilmektedir. Bir miktar medrese tahsili gördüğü ve yaklaşık yirmi sene Galata kadılığında naiplik (=kadı yardımcılığı) yaptığı, kaynakların ittifak ettiği bilgiler arasındadır. Bu uzun süre, aşağı yukarı 15. asrın sonları ile 16. asrın ilk yıllarına tekabül eder. Çünkü biz, şairi, en geç 1521 yılından önce Rumeli'nde görmekteyiz. Şu hâlde onun, yirmi yaş civarında memuriyet hayatına başladığını varsayarsak 1475-80 yılları civarında dünyaya geldiğini farz edebiliriz (Canım, 2000: 493-94; Kılıç, 2010: 784-88).

Mahremi'nin Balkanlar macerası, uzun yıllar birlikte çalıştıkları Galata Kadısı Beyşehirli Hasan Çelebi'nin Selanik Kadılığına tayini üzerine onunla birlikte gitmesiyle başlar. Bu tayinin, en geç 1520 yılı civarında olduğunu tahmin edebiliriz. Çünkü aşağıda görüleceği gibi şair, 1521 Belgrad Kalesi fethine dair bir kaside yazmıştır ve buradan hareketle onun, muhasaraya bizzat katıldığı çok kuvvetli bir ihtimaldir. Mahremi'nin Selanik'teki memuriyet hayatıyla ilgili ne yazık ki hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Kaynakların, Mahremi'ye dair verdiği bundan sonraki bilgiler, onun ailesiyle birlikte İstanbul'a dönüşü hakkındadır. Şair ve ailesi dönüş için deniz yolunu tercih etmişler, bir gemiye binmişlerdir. Asıl macera bundan sonra başlar. Bindikleri gemi korsanların saldırısına uğrar, diğer yolcularla birlikte Mahremi ve ailesi de tutsak edilir. Korsanların elinde ne kadar müddet esir kaldıklarını tespit etmek güç olsa da şairin kısa bir esaretten sonra ailesini rehin bırakarak, rehineleri kurtarmak için gereken bedeli tedarik etmek üzere başka bir gemiyle İstanbul'a ulaşmaya çalıştığını bilmekteyiz. *Tezkiretü's-ş-şuara* müellifi Kınalızade Hasan Çelebi'nin, nice aylar ve yıllar tutsak kaldığını yazması, bir mesnede dayanmamaktadır (Kutluk, 1989: 856). Bu arada Âşık Çelebi, şairin, seferde bulunan Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'ya yazdığı bir murabba üzerine Paşa'nın emriyle serbest bırakıldığını söyler (Kılıç, 2010: 785). Doğrusu bize göre bu bilgi, hakikate pek yakın görünmüyor. Çünkü gemiyi tutsak eden deniz eşkıyaları, yolcuları ya gemide veya karada bir yerde hapsediyorlar. Şair, böyle bir ortamda, Tunus seferinde bulunan Osmanlı Kaptan-ı Deryasına şiir yazıyor ve ulaştırıyor. Sonra da Paşa, Mahremi'nin

¹ Geniş bilgi için bkz. (Aynur, 2003: 390-391).

hürriyetini temin ediyor. Niçin ailesinin, hatta gemideki herkesin kurtulmasını sağlamıyor? Hem Osmanlı donanmasından binlerce mil uzaktaki korsanlar, bir gemiye saldırıp onu ele geçiriyorlar, sonra Paşa'dan korkuyorlar mı? Nitekim Âşık Çelebi'nin naklettiği söz konusu murabbam iki bendinde de şairin kurtarılmayı beklediğine dair bir ima dahi yoktur. Hatta bu şiir, Paşa'nın övgüsünde herhangi bir zamanda yazılmış görünmektedir:

Ey gazâ kâni yüri bin bin diyâr-ı düşmen aç
Toplar ile kal'a-i küffâra yir yir revzen aç
Emr-i şâh ile tonanma zeyni içün mahzen aç
Vaktidür hey Gâzi Hayrüdîn Paşa yelken aç

Akdenizi kılıcunla kendüne itdün korı
Bir tonuzdur ol korunun içre Anderya Torı
Ol tonuzı öldürüp ol korumu muhkem korı
Vaktidür hey Gâzi Hayrüdîn Paşa yelken aç (Kılıç, 2010: 785)

Mahremi, bu mısralarda Barbaros'tan, "Paşa" diye bahsettiğine ve Andrea Doria'yı andığına, öte yandan Barbaros'un 1534 yılında Kaptan-ı Derya olduğu bilindiğine göre şairin, Paşa'nın çıktığı Tunus seferi için bir methiye yazdığı düşünülebilir. Korsanların maksadı para veya benzeri maddi gelir ele geçirmek olduğuna göre, ailesini rehin tutup Mahremi'yi, rehine bedelini bulup getirmek için salıvermeleri çok daha makuldür. Üstelik bu muameleyi, gemideki pek çok yetişkin erkeğe yapmış olmaları pek tabiidir. *Meşairü'ş-şuara* müellifinin, şiirin hapisten yazılıp gönderildiğini söylemesi, bu durumu değiştirmez (Kılıç, 2010: 785).

Şuara tezkirelerinde, Mahremi'nin bundan sonraki macerası, Kızılhisar kıyılarına varışı, şair arkadaşı Esiri ile karşılaşması, Hakk'a yakarışı, Seydi Ali Reis ve Nakkaş Haydar ile buluşması, ailesini kurtarmak için gerekli parayı bulmak üzere İstanbul'a gitmesi ve burada aniden vefat etmesi kısaca anlatılır (Kılıç, 2010: 786-87; Kutluk, 1989: 857; aynı yazar, 1997: 251; İsen, 1994: 272; Ş. Sami, 1996: 4175). Doğrusu bu, çok hüznü ve acıklı bir tablodur. Yakın dostu Nakkaş Haydar'ın, gereken parayı topladığı ve Mahremi'nin ailesini -ne yazık ki geçen süre zarfında bir oğlu esarete ölmüştür- kurtardığı yine tezkirelerin kimisinde yer alan bilgilerdendir.

Şairin, şiir söylemekteki kudreti, şiirlerinin parlaklık ve sağlamlığı, kaynaklarda övücü ifadelerle dile getirilir. Bir taraftan da yerli ve milli bir edebiyatın (!) temsilcisi olduğu söylenir. Bunlar, konumuzu doğrudan ilgilendirmediklerinden burada teferruata girmek lüzumu görmüyoruz. Ancak, Mahremi'nin tarihi hadiselerle olan ilgisi, aşağıda görüleceği gibi sadece kasidelerinde fark edilmez (Karavelioğlu, 2012: 139-168; aynı yazar, 2013: 380-455; aynı yazar, 2013a: 217-236; aynı yazar, 2015: 152-60; aynı yazar, 2021: 117-23). Onun, Sultan 2. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın bazı askeri ve siyasi faaliyetlerini anlattığı *Şehname* adı verilen bir eseri bulunmaktadır.² Burada şair, dönemin bazı tarihi hadiselerini öyle canlı tablolar halinde sunar ki hadiseye bizzat şahit olduğuna hükmedilebilir. Hem bu eseri hem de kasidelerinde son derece sağlam bir şekilde yer alan tarihi arka plan, onun aynı zamanda bir tarihçi olduğu hakikatini gözler önüne sermektedir.

2. Niçin Mahremi?

Bu soruya cevap vermek aslında son derece kolaydır. Hiçbir sanatkâr, ait olduğu cemiyetten ayrı düşünülemeyeceği gibi toplumsal olaylara bigâne kalamaz. Az veya çok hadisata tabi olur ve

² Ayrıntılı bilgi için bkz. (Aynur, 1993)

onları, -en azından sanatının bir istinatgâhı olarak- kullanır. Başlangıcından tarih sahnesinden çekilinceye dek klasik Türk edebiyatı verimleri de tarihi hadiselerin ya doğrudan yahut dolaylı şekilde akisleriyle doludur. Mahremi ise eserlerinde, bilhassa kasidelerinde tarihe ve toplumsal olaylara yoğun bir biçimde yer vermiş bir sanatçıdır. Özellikle askeri faaliyetler, onun şiirlerinde geniş yer tutar. Üstelik o, eserlerinde konu edindiği tarihi hadiseleri son derece canlı ve akıcı bir üslupla aktarmayı başarmış biridir. Metni okuyan bir kimse, şairin mutlaka anlattığı olayların içinde yer aldığını rahatlıkla söyleyebilir. O derece ki, bazen anlatımları, ancak orada bulunan birinin gözlemleri sayılacak kadar gerçekçi ve teferruatlıdır.

Mahremi'nin, doğrudan manzum bir tarih olan *Şehname*'si bir tarafa bırakılırsa kasidelerinin pek çoğu 16. yüzyılın ilk otuz-otuz beş senesine tekabül eden zaman dilimine ait veriler sunması bakımından çok kıymetlidir. Bir askeri harekâtın, hazırlık safhasından doğurduğu sonuçlara varıncaya, katılan komutanlardan stratejilere, hava ve arazi durumundan askeri sınıflara kadar detaylı anlatılması, onun ilgili kasidelerinin başlıca özelliklerindedir. Üstelik bu metinler, anlattıkları kişi veya konular hakkında bilgi veren kaynakların belki de hepsinden önce kaleme alınmıştır. Bu sebeple bazı kasidelerinden hareket etmek suretiyle onun, Balkan coğrafyasında geçen ve neredeyse hiç bilinmeyen yaşamının izlerini sürmek elzemdir.

3. Kasidelerinden Hareketle Mahremi'nin Tarihi Hadiseleri Anlatımı ve Balkanlarda Geçen Hayatına Dair Tespitler

Edebi eserler, sırf sanat gayesi güdülerek, herhangi bir kişiye veya hadiseye istinat etmeden yahut bütünüyle kurgulanmış olarak kaleme alınan metinler değildir. Tamamıyla hayal dünyasının eseri olsalar bile, şairin/yazarın benliğinden, fikirlerinden ve ait olduğu cemiyetin dinamiklerinden etkilenmesi kaçınılmazdır. Bilhassa müellifin, başından geçenleri kâğıda dökmesi, edebiyat ve tarih bilimlerinin en güçlü müşterekliği sonucunu doğurur. Nitekim gerek tarih gerekse edebiyat tarihi araştırmacıları, tarihe mal olmuş kişi yahut olayları araştırırken her iki bilim dalının verilerini kullanırlar, kullanmak zorundadırlar. Böylece tarih kaynaklarında yer bulmamış bir bilgi kırıntısına, kuşkuyla yol açmış yahut hâlâ tartışılan bir konu hakkında veriye ulaşmak mümkün olabilir. Bu hususu desteleyen pek çok çalışma yapıldığı bilinmekle birlikte biz de bazısına “Kaynakça”da yer verdiğimiz kimi çalışmalar yaptık. Bu ve benzeri çalışmalar, bize edebi eserlerin tarihsel değerini göstermiş bulunuyor. Söz konusu araştırma alanında Mahremi, çok özel bir yere sahiptir. Onun kasidelerine bu açıdan yaklaşıldığında araştırmacılara, teferruatlı, canlı, tarihi membalarla uyuşan ve hatta onlardan önce doğru bilgiler veren metinlerle karşılaşılır.

Mahremi'nin, tamamı *Mecmua-i Kasaid-i Türkiyye*'de yer alan kasidelerinden bilhassa üçü, onun Rumeli'ndeki hayatı ve faaliyetleri hakkında bize bazı bilgiler sunar. Böylece biz, başka hiçbir kaynaktan yer almayan bilgiler sayesinde onu daha iyi tanır, Balkanlar'ı ve buralardaki bazı tarihi gelişmeleri içeriden canlı bir şahidin ve iyi bir gözlemcinin kaleminden okuruz. Bu kasidelerden ilki, 168. sıradaki “kal'a” redifli, elli üç beyit uzunluğunda olan kasidedir ve baştan sona Belgrad'ın, Kanuni Sultan Süleyman tarafından 1521 yılındaki fethini anlatır (Karavelioğlu, 2015: 808-811). Kaside, fethin bir sabah vakti yahut sabaha karşı gerçekleştiğini bildirerek başlar:

Sepîde-dem ki küşâd'oldı bu revân kal'a

Kılâ'-ı zulmet-i şeb tutdı yüz revân kal'a

[Öyle uğurlu ve güzel bir an ki, gece karanlığının kaleleri yüzlerce yürür kule tutunca bu kale (=Belgrad Kalesi) derhal feth oldu. **Yahut** Bu akıp giden (=dönüp duran) (felek) kalesinin açıldığı o kutlu anda (=seherde) hareket halindeki yüzlerce kale gece karanlığının kalelerini tuttu (=tutmuştu).]

Görüldüğü gibi henüz matla beytinde şair, bir gökyüzü tasviri yapmakta, gökyüzü kalesinin, güneşin doğuşuyla açılmasını, Belgrad Kalesi'nin fethi ile özdeşleştirmekte, böylece kalenin fethi vaktini vermektedir. Bu bilgi, başkasından duyularak öğrenilmiş bile olsa Mahremi'nin, olaylar karşısındaki dikkatini, titizliğini ve ayrıntıya önem verişini göstermektedir.

Kasidenin 22. ve 23. beyitlerinde Belgrad Kalesinin çok çetin, muhkem ve kan dökülmeden alınamayacak kadar dayanıklı olduğu; yine de Osmanlı ordusunun tüm unsurlarıyla hücum ederek onu, gözüne sürme çekmiş gibi kapkara bir duman hâline getirdiği anlatılır:

Ne denlü hısn-ı hasîn ü metîn ü muhkem ise
Bu çerh-kâide hûn-hâr ü bî-emân kal'a

Büzürg ü kûçek üşüp top ile hisâr itdi
Acebdür olmaz ise kühl-i İsfahân kal'a

[Bu gökyüzü temelli (=sağlam), kan dökücü, amansız kale ne denli çetin, sağlam ve dayanıklı ise de büyük küçük herkes üşüşüp toplanla kuşattılar. Kale, İsfahan sürmesi olmazsa buna şaşılır.]

Bu beyitlerde Mahremi, kaleyi, sağlamlığı yönünden dile getirir. Tasvirleri, iyi tanıdığı zalim bir insanı anlatır gibidir. Öte yandan kaleye yapılan hücumlardan -özellikle fethi sağlayan son ve topyekûn taarruzdan- bahsederek, topların ateşlenmesiyle ortalığı kapkara duman bürüdüğünü söyleyerek kendisinin de yaşadığı muhtemel atmosferi okuyucunun gözü önüne serer. Ardı sıra gelen beyitlerde ise ordunun silah gücünü, sancakları ve mücadelenin ne denli kanlı geçtiğini tasvir eder:

Sihâm kesretiyile rimâh vefretini
Gören gümân ile dir k'oldı neysitân kal'a

[(Ordunun) oklarının çokluğuyla mızraklarının bolluğunu gören, kuşkuya düşerek (=bocalayarak) "kale, neyistan oldu" der.]

Alemler ile sipeh lâlezâr olup yek-ser
Şehîd hûnıyile oldı gülsitân kal'a

[Ordu, sancaklarla tümüyle lale tarlasına dönüp kale, şehit kanıyla gül bahçesi (gibi) oldu.]

Kasidenin hemen her beytinde olduğu gibi bu beyitlerde de canlı tasvirlerle şahit olunur. Aşağıda söz konusu edilecek başka bir kasidenin bir beytinde de görüleceği üzere Mahremi, asker olmasa bile kadı naibi veya kâtip olarak bu mücadelenin içinde bizzat bulunmuş olmalıdır. Bu görüşü destekleyen beyitlerden biri de çetin çarpışmalardan sonra kaledekilerin aman dilediklerini ve kale anahtarlarını padişaha teslim ettiklerini anlatan aşağıdaki beyittir:

Kilîd-i fethi rızâyile virmez idi eger
İşâret itmesedi husrev-i zamân kal'a

[Eğer zamanın hükümdarı işaret etmeseydi kale, fetih kilidini gönül rızasıyla vermezdi.]

Beyitte kalenin, rıza ile yani bir askeri terim olan "vire" ile fethedildiği, bunun da padişahın bir işaretiyle olduğu üzerinde durulur. Padişahın bir işaretinin bile Belgrad Kalesi gibi müstahkem bir kalenin fethini sağladığından bahsedilmesi Osmanlı ordusunun gücünü ve padişahın kudretini gösterir. Kasidenin son beytinin ikinci mısraı olan;

جهانده آچيله او رسمه هر زمان قلعه

ifadesi tarih mısraıdır ve bize hicri 927 tarihini verir ki bu, kalenin fethedildiği 1520-21 tarihine tekabül eder. Yani henüz Belgrad Kalesinin fethine dair herhangi bir eser kaleme alınmış değildir.

Şu hâlde Mahremi'nin, hadisenin ne şekilde gerçekleştiğini söyleyebilmesi ancak orada bulunmasıyla mümkün görünüyor.

Belgrad Kalesinin fetihten önceki uzun zaman dilimi içinde gerek ekonomik, gerek teknik, gerekse asker sayısı ve yerleşik nüfus bakımından perişan bir durumda olduğu, tarihi kaynaklarda bahsedilen bir konudur. Mahremi'nin, bu tür eserleri okumuş olma ihtimali bulunmakla birlikte aşağıdaki beyitten, fetih esnasında bizzat orada olduğu rahatlıkla düşünülebilir:

Küşâde olmaga cânlar virürdi içerüden
Egerçi göz göre olmuşdı cân-sitân kal'a

[Gerçi kale görünürde can alıcı (güzellikte) bir yerdi, ama içeriden bakınca açılmak (=feth olunmak) için canlar verirdi.]

Beyitten anlaşılıyor ki kalede yaşayanlar, hem kaledeki yaşantının kötülüğünden hem de kuşatmanın şiddetinden bunalmış ve kaleyi teslim etme arzusu duymuşlardır. Sağlam surları, etrafını çeviren nehirler ve sık ormanlarla son derece güzel bir yer olsa da içeriden çürümüş bulunan Belgrad, teslim olmak istemektedir. Şairin bu tespiti, fethedilme dair yazılan diğer pek çok eserde anlatılanlarla örtüşmektedir. Bu da bize yine Mahremi'nin Balkan coğrafyasındaki yaşamı hakkında önemli ipuçları veriyor.

Kasidenin 35. beyti olan;

Velâyet ancak olur kim hevâya ağdı çü murg
Kopup yiriyile bir demde nâgehân kal'a

[Kale, bir anda aniden yeriyle beraber (=temelinden) kopup kuş gibi havaya ağdı. Velayet ancak böyle olur.]

beytinde Osmanlı ordusunun Belgrad Kalesine son taarruzu ve ünlü Neboysa (=Benoyisa) Kulesinin yerle bir olması anlatılır. Kuşatmanın çok çetin sürdüğü, kalenin, sağlam surlarına ve Avrupa devletlerinin yardım vaatlerine güvenilerek müdafaa edildiği bilinmektedir. Böyle güçlü direnç karşısında bizzat padişahın emriyle lağımçı askerleri devreye girmiş, kalenin en yüksek kulesi olan Neboysa kulesinin altına tüneller kazılmış ve kule, temelinde barut dökülüp ateşlenerek çöktürülmüştür. Tarihi kaynaklarda teferruatıyla anlatılan bu olay çok dehşetli olmuş, şairin dediği gibi kule adeta kuş misali havaya uçmuştur. Kalenin, muhasara sebebiyle sağlam kalan tek kulesi olan bu yapı, komutanların da sığındığı ve müdafaa devam etmeye çalıştıkları bir yerdir. Bu beyit de Mahremi'nin, Rumeli'ye geldikten sonra bulunduğu yerlerden yahut katıldığı askeri harekâtlardan haber veren bir vesika kıymetindedir. Çünkü daha evvel dile getirildiği gibi böyle bir teferruatı fetihten hemen sonra verebilmek için ancak orada bulunmak icap eder.

Belgrad Kalesi ile birlikte civardaki başka kalelerin de ele geçirildiğini haber veren aşağıdaki beyit, kasidenin 46. beytidir.

Degül bu kal'a şu denlü kılâ' alındı kim
Kimesne diyemez alınmadı fülân kal'a

[Sadece bu kale (=Belgrad Kalesi) değil, öyle çok kale ele geçirildi ki hiç kimse filan kale alınmadı diyemez.]

Tarihi membalardan öğrendiğimize göre, 1521 Belgrad Seferinde civardaki pek çok kale de ele geçirilmiştir. Bunların çoğunun Belgrad Kalesinden önce, kaleye desteği kesmek amacıyla alındığı bilinmektedir. Belgrad Seferini anlatan kaynaklar henüz kaleme alınman önce Mahremi'nin bu hususa değinmesi çok önemlidir. O, Böğürdelen ve Zemun gibi bazı kalelerin isimlerini kasidesinde anarken bazılarını zikretmez. Ancak bunların dışında Uylak, Perkas,

Kulpenik, Karlofça, Salankamen ve Bariç gibi kalelerin de bu sefer esnasında fethedildiği bilinmektedir. Bu kayıt da bize şairin Rumeli hayatı hakkında mühim bilgiler sunmaktadır.

Belgrad Kalesinin fethinde Osmanlı donanmasının payı büyüktür. Tuna Nehri yoluyla Belgrad'a doğru gelen donanma kuvvetleri, nehir kıyılarındaki küçük kaleleri ve istihkâmları etkisiz hâle getirmiş ve böylece kaleye buralardan gelmesi muhtemel yardımların önüne geçilmiştir. Aşağıdaki beytinde Mahremi, bu detay bilgiye atıfta bulunurken aynı zamanda kasidesinin redifinin "kal'a" olduğunu hatırlatmaktadır:

Degül bu şi'r ki ebyât-ı âb-dâr ile bu
Şu bahrdür ki ola anda her kerân kal'a

[Bu bir şiir değildir. Parlak beyitlerle bu, her kıyısında kaleler bulunan bir denizdir.]

Kasidenin, yalnızca bu birkaç beyti, kadı naibi olarak Selanik'e giden ve Balkan coğrafyasında uzun yıllar yaşayan Mahremi'nin, o bölgelere ve o yıllara ait hayatı hakkında ipuçları sunarken Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk sefer-i hümayunu olan Belgrad Seferi ve kalenin fethi hakkında da ilk bilgileri bize vermektedir.

•••••

Bugün, Mahremi'nin, Mohaç Meydan Muharebesine iştirak ettiğine dair şuaara tezkirelerinde veya tarihi membalarda en küçük bir bilgiye sahip değiliz. Yukarıda da vurguladığımız gibi esasen şairin, Rumeli hayatına dair bir malumata malik bulunmuyoruz. Dolayısıyla, -her sanatkâr için söylenebileceği gibi- onun, ele aldığımız kasideleri bu konuda eşsiz kıymette ipuçları, hatta veriler sunuyor. Bilindiği üzere Mohaç Meydan Muharebesi 1526 tarihinde gerçekleşmiş ve Türk ordusunun kesin zaferiyle son bulmuştur. Türklere Macar ülkesinin kapılarını açan bu zafer, tarihi kaynaklarda geniş yer tutmuş, hatta "Mohaçname" adıyla eserler kaleme alınmıştır. Mahremi de zaferden hemen sonra yazıldığı anlaşılan ve iki yüz altmış beyit uzunluğuyla Türk edebiyatının en uzun kasidelerinden biri olan, *Mecmua-i Kasaid-i Türkiyye*'de 145. sırada yer alan eserinde seferin ve savaşın bütün safhalarını teferruatıyla anlatmıştır (Karavelioğlu, 2015: 703-22). Böylece hem adı geçen tarihi hadiseyle ilgili bize ilk vesikalardan birini bırakmış hem de oradaki yaşamına dair bazı verileri paylaşmıştır.

Kasidenin 12. ve 13. beyitleriyle şair, konuyu anlatmaya başladığını haber verir:

Kıtâl ü gayret-i şehden haber murâd ise ger
Gönül kulagın açun kim açıldı râh-ı makâl

Gazâ vü ceng ü cidâl ü me'ârikinden anun
Birini şerh ideyim dinlenüz ale'l-icmâl

[Eğer padişahın savaş ve mücadelesinden haber almak isteniyorsa işte söz yolu açıldı, siz de gönül kulağını açın. Onun gazalarından, savaş ve mücadelelerinden birini özetle anlatayım da dinleyin.]

Uzun bir girişten sonra işte bu iki beyitlik girizgâhla konuya giriş yapılır ve daha şu bir tek beyitte padişahın tavrı özetlenir:

Reh-i anâda kadem basdı gayreti elden
Komadı virmedi bâc itmedi resûl irsâl

[Zahmetli bir yola ayak bastı, gayreti elden bırakmadı, vergiye mahkûm etmedi ve barış elçisi göndermedi.]

Beyitten anlaşıldığına göre padişah, savaşmakta ve Macar ülkesini bütünüyle ele geçirmekte kararlıdır. Bu sebeple vuruşmayı seçmiş, vazgeçmeyi asla düşünmemiş, Macarları vergi ödemeye

mahkûm edip dönmeyi tercih etmemiş ve herhangi bir barış akdi için elçi göndermemiştir. Yani Kanuni Sultan Süleyman ve ordusu son derece güçlü bir düşman ordusu karşısında bir o kadar kararlıdır. Kaside, savaşın bütün detaylarını uzun beyitler boyunca haber verdikten sonra 117. beyitte Varadin Kalesinin fethinden, yani Macar payitahtına giden yolun açılmasından söz eder:

Temâm oldu çü emri hisâr-ı Varadinün
Çekildi kal'a-i Lök üstine kıtâr-ı cimâl

[Varadin Kalesinin fethi işi tamamlanınca deve katarları Lök Kalesine çekildi.]

Beyitte sözü edilen yalnızca Varadin Kalesinin fethi değildir. Aynı zamanda Lök adı verilen bir başka kaleden ve ordunun -en azından bir kısmının- bu kaleye çekildiğinden bahsedilir. Biz, henüz Mohaç Zaferinin tarihi yazılmadan önce Mahremi'nin bu ve benzeri ifadelerinden orduda çok sayıda deve bulunduğunu anlıyoruz. Nitekim bir sonraki beyitte Lök ismi ile devenin “çök”mesi ve içindeki düşman askerlerinin kindarlığıyla “deve kını” arasında ilişki kurularak kalenin tasvirine girildiği görülür.

Mahremi'nin, 1526 yılında Mohaç Ovasında bulunduğuna delil olabilecek iki beyit daha anarak bu kasideye dayalı olarak bu husustaki değerlendirmelerimizi tamamlamak istiyoruz. İlk beyitten anlaşıldığına göre Belgrad yakınlarındaki Sirem Adası civarında pek çok kale bulunuyordu ve bu kalelerin komutanları, elçiler vasıtasıyla kalelerin anahtarlarını padişaha göndermişlerdi. Padişah ve ordusunun Budin üzerine yürüyüp Dirada Nehrini geçmesi de şairin verdiği detaylardan biridir. Öte yandan kasidenin 215. beytinde geçen “Sipâhı cümle kırıldı üzildi gidi kırıl”, birinci mısradaki bir eksiltme işaretiyle hesaplandığında 932 yılını verir ki bunun miladi karşılığı 1525-26 senesidir. Keza kasidenin son mısraı da aynı tarihi verir. Şu hâlde Mahremi, Balkanlar coğrafyasına geldikten sonra Selanik'teki memuriyet hayatında kalmamış, büyük ihtimalle orduda kadılık veya kadı yardımcılığı yahut kâtiplik veya şehnamecilik görevleriyle yer almıştır. Aşağıdaki beyitlerde bir kere daha görülen detayları ve tarihi bilgilerle sonradan örtüşecek olan malumatı verebilmesi bunu açıkça gösterir.

Sirem cezâresinin çün kılâ'ı ser-cümle
Resûl-i feth ile gönderdi husre ve akfâl

.....

Dirada suyunu çün geçdi bahr ü ber-peymâ
Budın azîmetine oldu seyl-veş seyyâl

[Sirem Adasının bütün kaleleri, fetih elçisiyle anahtarlarını padişaha gönderdi. (...) Dirada Nehrini, denizleri ve karaları geçer gibi geçince sel gibi akarak Budin'e yöneldi.]

Mohaç Meydan Muharebesini anlatan uzun kasideden alınan şu birkaç beyit, meramımızı ifadeye kâfi olsa gerektir. Mahremi'nin bir de Ahmet Paşa methinde bir kasidesi vardır ki Rumeli hayatını bu kasideden de bir parça okumak kabildir.

•••••

Mahremi'nin, Rumeli macerası hakkında bilgi sunmasının ötesinde onun askerlikte ve ordugâhtaki durumuna dair en kıymetli bilgileri veren kasidesi bir methiye olup Osmanlı vezirlerinden Hain Ahmet Paşa övgüsünde kaleme alınmıştır. Ahmet Paşa, 1521 Belgrad Seferine Rumeli Beylerbeyi olarak katılmış, kuşatma stratejisi ve planları üzerinde etkili olmuş, bilhassa Böğürdelen Kalesini zapt ederek büyük saygınlık kazanmış bir devlet adamıdır. Bunların yanı sıra Veziriazam Piri Mehmet Paşa ile aralarında anlaşmazlıklar olduğu bilinir. Hatta veziriazamın azlinde parmağı olduğu bile söylenir. Veziriazam olamayınca Mısır valisi olmak istemiş, orada büyük nüfuz elde edip sultanlığını ilan etmiş, bu ihanetinin sonucunda katledilmiştir (Özcan,

1989: 113). Ahmet Paşa'nın, Rodos'un fethinin hemen ardından, Belgrad'ın fethinin üzerinden henüz iki yıl geçmişken Mısır'a tayin olunduğu bilindiğine ve Mahremi'nin Rodos kuşatmasına katıldığına dair en ufak bir bilgiye sahip bulunmadığımızı göre şairin, söz konusu kasideyi Belgrad kuşatması esnasında veya kuşatmanın hemen akabinde yazdığı neredeyse kesindir.

Mecmua-i Kasaid-i Türkiyye'nin 265. şiiri olan altmış dört beyitlik bu kaside, konusu itibariyle gerçekten de son derece ilgi çekici bir metindir (Karavelioğlu, 2015: 1135-39). Çünkü bu metin, bir methiye olduğu kadar şairin, kendi ahvalini açıkça anlattığı beyitler içeren bir arzuhâl gibidir. Böylece biz, Mahremi'nin, 16. asrın ilk çeyreğinde, Rumeli'de ne durumda olduğunu öğreniriz.

Kasidesine bir sabah tasviriyile başlayan şair, bir süre sonra Ahmet Paşa'yı övmeye girişir ancak bunu on iki beyitle geçiştirerek sözü kendisine getirip şöyle der:

Âsefâ hâlümü arz itmege geldüm kapuna
Dinle ahvâl-i perîşânını ben hâk-i derün

[Ey vezir, hâlümü arz etmek için kapına geldim. Ben kapı toprağının şu perişan ahvalini dinle.]

Bu girişten sonra yaşadığı zorlukları anlatmaya başlayan şair, kasidenin bir yerinde şunları söyler:

At u ton kalmadı yıprandı kara çulda kodı
Âh elinden seferün dâd elinden seferün

[At ve elbise kalmadı, yıprandı, kara çula döndü. Seferin elinden âh, vah!]

Bu beyit, Mahremi'nin, Balkanlar'da bulunduğu süre içinde, belki bunun bir kısmında çok sayıda sefere katıldığını açıkça gösterir. Şair, seferin zorluklarından bahseder ve düştüğü perişan durumu Ahmet Paşa'ya anlatır. Elinde ne atının, ne zırhının kaldığını, hatta elbiselerinin çula döndüğünü haber verir. Şairin, henüz 1521 yılı civarında son derece zor koşullar altında olduğu görülmektedir. Aşağıdaki beyitler de onun Rumeli'deki zorlu yaşam koşullarını dile getirmektedir:

Hâzır ol diyü münâdî çıgırup ikide bir
Görmeden râhat olup dahi huzûrın hazarun

[Rahat görmeden, istirahatın huzurunu yaşayamadan çağırıcı, ikide bir hazır ol diye bağırır.]

.....

Bana dirlerdî inanmaz idüm ammâ gördüm
Cümleden artug imiş kahrı belâsı nökerün

[Bana derlerdi de inanmazdım, ama memuriyet hizmetinin kahır ve belasının her şeyden çok olduğunu gördüm.]

Yukarıdaki iki beyitte iki husus dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki 16. yüzyılın ilk çeyreğinde Balkanlar coğrafyasındaki askeri hareketlilik, fetihler ve mücadeleler; ikincisi de şairin, orduda bir memuriyet ile yer aldığıdır. Bu hususa, daha önce temas edilmişti. Askerlik mesleğinden olmayan Mahremi'nin, orduda kadılık, kadı yardımcılığı yahut kâtiplik benzeri bir vazife ile bulunduğu, kendi ifadeleriyle açığa çıkmıştır.

.....

Sefer ile sakarun farkı çü bir noktadurur
Nâre teşbîh iden âlâmını hak dir seferün

Niçe aylar olup âvâre evünden hergiz
Ölü misin diri misin işidilmez haberün

Tag çekmez yorılır gice vü gündüz yükini
Cevşen ü nîze vü tîg u teber ile siperün

[Sefer kelimesiyle cehennem anlamına gelen sakar kelimesinin farkı bir nokta olduğu için seferin elemlerini cehennem ateşine benzeten doğru söyler. Nice aylar boyunca evinden uzakta serseri dolaşıp hiçbir suretle ölü müsün diri misin haberin duyulmaz. Gece gündüz taşınan zırhın, mızrağın, kılıcın, baltanın ve miğferin yükünü dağ bile çekemez, yorulur.]

Son üç beyitte Mahremi, seferin güçlüklerinden, sefer ile cehennemden birbirinden adeta farksız olduğundan, aylardır evinden uzak bulunduğundan, ölü mü diri mi kimsenin haberi olmadığından, aylar süren seferlerde sırtında taşıdığı ağır yüklerden söz eder. Öyle anlaşılıyor ki şair, Beyşehirli Hasan Efendi'nin yanında Selanik'e kadı naibi olarak atandıktan sonra -ne kadar zaman sonra olduğunu kestirebilmek mümkün görünmüyor- Kanuni Sultan Süleyman'ın Balkan fütuhatına iştirak etmiş, Belgrad'ın fethinde ve Mohaç Meydan Muharebesinde bizzat bulunmuştur. Yaşadığı ve şahit olduğu hadiseleri bilahare *Şehname*'sinde yazdığı gibi buraya bazı beyitlerini örnek olarak aldığımız kasidelerinde de anlatmıştır. Eldeki bu bilgilerden hareketle onun, Rumeli topraklarında hareketli, zorlu ve yararlı bir hayat sürdürdüğüne; yaşadığı önemli hadiseleri kaleme alarak da hem Türk tarihine hem de Türk dili ve edebiyatına önemli hizmetlerde bulunduğu hükümlenabilir.

Sonuç

Şimdi önümüzde, hayatının bir kısmı hakkında muasır kaynaklarda ve sonradan kaleme alınmış kroniklerde hiçbir bilgiye tesadüf olunmayan bir şair ile bahse konu hususlarda birkaç kasidesi duruyor. Bunlar okunduğunda karşımıza çıkan hakikat, sanatkâr ve eseri arasındaki güçlü bağın varlığıdır. Ne var ki Mahremi, yalnızca böyle bir ilişkiyi göstermekle kalmaz, aynı zamanda şiirlerini tarihi birer vesika olarak sunmak suretiyle hem kendisi hem de hadiseler hakkında bizi aydınlatır. Dolayısıyla bir taraftan Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad Seferi ve Mohaç Zaferi tarihine, öte yandan kendi hayat hikâyesine önemli katkılar sunar. Bu da bize, gerek tarih gerekse edebiyat tarihi araştırmalarında edebi eserlerin ne denli mühim kaynaklar olduğunu ifadeye kâfidir.

Şehname ile diğer eserlerini ve pek çok kasidesini bir yana bırakarak sadece üç kasidesinden hareket ettiğimiz Mahremi, hadiseleri bir sanatçı titizliğiyle gözlemlemeyi ve kaleme almayı başarmış, Rumeli topraklarında geçirdiği uzun yıllarda ne durumda olduğunu -kısmen de olsa- haber vermiştir. Onun, belki bir kısmı sefer esnasında, ama tamamı hadiselerin hemen ardından yazılan şu kasidelerinin, muasır membalara dahi kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Kasidelerin, sadece çok erken bir tarihte kaleme alınmış olmaları bile edebi eserlerin tarihsel kıymetini gösterir. Buna ilave olarak, Mahremi'nin, yazdıklarında teferruata girmesi, gözlemlerini iyi yansıtmaması, hele kendi ahvalinden açıkça bahsetmesi bu metinlerin manasını ve değerini göz önüne sererken edebi eserlere yaklaşımımızı da belirler.

Kaynaklardaki bilgiler ile edinilen malumat birleştirildiğinde Mahremi'nin, Selanik'te memuriyette bulunduğu, bilahare o yıllarda tahta yeni geçmiş olan genç padişahın Avrupa'ya dönük seferlerinden bazılarında iştirak ettiği anlaşılır. Seferlerde bulunduğu senelerde çeşitli güçlüklerle uğradığı, hem maddi olarak hem seferin zorlukları yüzünden hem de ailesinden uzakta bulunmak mecburiyetinden mustarip olduğu öğrenilir. Bütün bu malumat bir araya getirildiğinde tarih-edebiyat müşterekliği çerçevesinde sanatkârın terceme-i hâlinin yeniden yazılması gerektiği muhakkaktır.

Kaynakça

- Aynur, H. (1993). *Mahremî ve Şehnâme'si: I. Kısım Yavuz Sultan Selim Dönemi, İnceleme-Metin-Sözlük-Dizin*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Aynur, H. (2003). "Mahremî", *DİA*, c. 27, s. 390-391.
- Canım, R. (2000). *Latîfî: Tezkiretü'ş-Şuara ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Yayınları.
- İsen, M. (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: AKM Yayınları.
- Karavelioğlu, M. (2012). "About Mahremî's Poems", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, c. 45, s. 139-168.
- Karavelioğlu, M. A. (2013). "Tarihin Edebiyatı 15. ve 16. Yüzyıl Kasidelerinde Tarihi Arka Plan", *Kasideye Medhiye: Biçime, İşleve ve Muhtevaya Dair Tespitler*, İstanbul: Klasik Yayınları, s. 380-455.
- Karavelioğlu, M. (2013a). "Mahremî'nin Mohaç Fetihnamesi Örneğinden Hareketle Edebî Metinlerin Tarihi Olayları Anlatımına Dair", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, c. 11, s. 217-236.
- Karavelioğlu, M. A. (2015). *Mecmua-i Kasaid-i Türkiyye*, Ankara: TDK Yayınları.
- Karavelioğlu, M. A. (2021). *Mahremî'nin Belgrad Fethine Kasidesi Ya da Kanuni Methiyesi*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi: Meşâ'irü'ş-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*, c. 2, İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kutluk, İ. (1989). *Hasan Çelebi: Tezkiretü'ş-Şuarâ*, c. 2, Ankara: TTK Yayınları.
- Kutluk, İ. (1997). *Beyânî: Tezkiretü'ş-Şuarâ*, Ankara: TTK Yayınları.
- Özcan, Abdülkadir (1989). "Ahmed Paşa, Hain", *DİA*, 2, s. 113.
- Şemsettin Sami (1996). *Kâmusu'l-A'lâm*, c. 6, Ankara: Kaşgar Neşriyat.

Çatışma beyanı: Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisi bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan eder.

Destek ve teşekkür: Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluşun destek alınmamıştır.